

ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม:
พรมแดนแห่งความรู้ของการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
Belief System and Cultural Ways of Life:
State of Knowledge of Cultural Research in the Northeast

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข*

Somsak Srisontisuk

ยุทธศาสตร์ นน่อแก้ว**

Yutthasart Norkaew

(Received: 15 August 2024; Revised: 18 December 2024; Accepted: 19 December 2024)

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ในการนำเสนอระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมจากผลงานวิจัยเชิงวัฒนธรรมที่ปรากฏแหล่งสืบค้นข้อมูลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพจากการค้นหาเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อมุ่งตอบคำถามปัญหาของการวิจัยเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่ามีลักษณะร่วมกันอย่างไรบ้าง ผลการศึกษาพบว่า พรมแดนแห่งความรู้เป็นความสัมพันธ์ของความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญและไม่สามารถแยกชุดความรู้ที่ปรากฏออกจากกันได้ กล่าวคือ การพัฒนาองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมจำเป็นต้องศึกษาถึงลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ 1) องค์ประกอบของระบบความเชื่อ 2) บทบาทของระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรม 3) มิติของระบบความเชื่อ และ 4) ความสำคัญของระบบความเชื่อที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีวัฒนธรรม

คำสำคัญ: ระบบความเชื่อ, วิถีชีวิต, วัฒนธรรม, พรมแดนแห่งความรู้

* รองศาสตราจารย์ ดร., คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Associate Professor Dr., Faculty of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University,

Email: somsri4@kku.ac.th

** หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Ph.D. Candidate, Public Administration, Faculty of Humanities & Social Sciences, Khon Kaen University,

Corresponding Author Email: yutthasart.nk@hotmail.com

Abstract

This article aims to present the belief system and cultural way of life from cultural research results that appear in the information search sources in the Northeast of Thailand by using the qualitative study method from searching for documents and various related research works to focus on answering the questions of cultural research in the Northeast about what common characteristics they have. The results of the study found that the knowledge frontier is the relationship between beliefs and cultural way of life that are significantly related and cannot be separated from each other. That is, the development of cultural knowledge requires studying various characteristics, including 1) components of the belief system, 2) the role of the belief system in the cultural way of life, 3) the dimensions of the belief system, and 4) the importance of the belief system that is beneficial to the cultural way of life.

Keywords: Belief System, Ways of Life, Cultural, State of Knowledge

1. บทนำ

เมื่อกล่าวถึงระบบความเชื่อในสังคมไทย เป็นที่ยอมรับกันว่าความเชื่อในสังคมไทย มีความหลากหลายเกี่ยวกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสางเทวดา และความเชื่อทางศาสนาหลักของโลก เช่น คริสต์ พุทธ และอิสลาม เป็นต้น สืบเนื่องมาจากสังคมไทยเป็นประเทศพหุลักษณะ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความหลากหลาย โดยสามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ออกมาได้จากสภาพภูมิศาสตร์ตามลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน ประกอบไปด้วย 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่ราบสูง (ชนชาวเขา) 2) กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบ 3) กลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในทะเล (ชาวเล) และ 4) กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในป่า (พระจันทร์เอี่ยมชื่น, 2565) ทั้งนี้ กลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะสอดคล้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ราบตามข้อมูลพื้นฐานข้างต้น อีกทั้งยังปรากฏถึงความหลากหลายของเผ่าพันธุ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก ได้แก่ มอญ ไทลื้อ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทยอง ไทหย่าไทยยวน ภูไท ลาวครั่ง ลาวแง้ว ลาวกา ลาวตี้ ลาวเวียง แสก เซเร บรัง บรู (โซ) โซ่ง โว(ทะวัง) อิมปี ก้องกุลา ซอโอจ (ซอจ) กูย (ส่วย) ญฮกกู (ชาวบน) ญ้อ โย้ย เขมรถิ่นไทย เวียดนาม (ญวน) ญอ หมี่ ซอ (ปี่ซุ) ซอง กระซอ มลายู กะเลิง และลาวโซ่ง (ไทดำ, ไทยทรงดำ) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุกัญญา เออมัธธรรม, ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว, จุฑาทิพย์ แร่เพชร, พระพรหมวิหาร แดนดงยิ่ง และพระนพรัตน์ สิมิ, 2567, น. 192)

สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภูมิภาคที่ปรากฏถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วย กลุ่มประชากรที่มีเชื้อสายกลุ่มตระกูลภาษาไต-กะได ได้แก่ ไท-ลาว/ไทยลาว ซึ่งมีกลุ่มคนเชื้อสายดังกล่าวเป็นส่วนมาก และกลุ่มตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาติพันธุ์จีน ญวน และอินเดียที่ได้เข้ามาอาศัยภายในเมืองหรือกลุ่มคนที่ได้เข้ามาแต่งงานกับคนในท้องถิ่นชนบทอีกจำนวนหนึ่งด้วย (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2550; สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558) ระบบความเชื่อจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตจนกลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตวัฒนธรรมในสังคมพหุลักษณะ อีกทั้งระบบความเชื่อยังเป็นสถาบันลักษณะหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ โดยภาพรวมอีกด้วย กล่าวคือ สังคมพหุวัฒนธรรมเป็นสังคมที่มีความหลากหลายในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่กันไป พิจารณาได้จากความแตกต่างทางด้านศาสนา ภาษาพูด ลักษณะเครื่องแต่งกาย สภาพความเป็นอยู่ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชนที่เกิดขึ้นจากความ

หลากหลายดังกล่าวไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการรวมกลุ่มกันภายในชุมชนท้องถิ่นแต่อย่างใด หากมีการจัดวางระบบความเชื่อร่วมกันอย่างเป็นเอกภาพก็ย่อมสร้างสรรค์ความรู้สึกร่วมเชิงภราดรภาพได้ ก่อให้เกิดการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนทำร้ายหรือละเมิดสิทธิส่วนบุคคลระหว่างกัน (พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, คงสฤษฎ์ แพงทรัพย์ และพูนศักดิ์ กมล, 2562, น. 48)

อนึ่ง วัฒนธรรมวิถีชีวิตของกลุ่มคนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ถูกสะท้อนออกมาอย่างเด่นชัดในรูปแบบประเพณี “ฮีตสิบสอง” หรือ “งานบุญสิบสองเดือน” ซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ได้ฉายภาพให้เห็นถึงคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสาน โดยอิงแอบกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาได้อย่างแนบเนียน เป็นหนึ่งในเครื่องมือของปราชญ์ท้องถิ่นที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรมผู้คนในสังคมผ่านความเชื่อความศรัทธากลายเป็นธรรมเนียมของพุทธศาสนิกชนที่ได้มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างเคร่งครัด หากไม่ปฏิบัติตามวิถีของบรรพชนหรือทำผิดแผกแตกต่างจากที่เคยปฏิบัติกันมาก็จะสร้างความกังวลใจให้กับกลุ่มคนในชุมชนจนอาจก่อให้เกิดเภทภัยต่าง ๆ ที่มาในรูปแบบของภัยพิบัติทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นภัยแล้ง อุทกภัย หรือพายุภัย ด้วยเหตุนี้ “ฮีตสิบสอง” จึงกลายเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของผู้คนมาอย่างยาวนาน พิจารณาได้จากงานประเพณีทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลาย อาทิ งานประเพณีที่มีความเกี่ยวข้องกับพระภิกษุสงฆ์ ได้แก่ งานบุญเข้ากรรม งานบุญข้าวจี งานบุญผะเหวด (พระเวส) งานบุญเข้าพรรษา-ออกพรรษา และงานบุญกฐิน ในส่วนงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการดำรงชีพทางด้านเกษตร การขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ได้แก่ งานบุญคูณลาน งานบุญบั้งไฟ งานบุญสงกรานต์ งานบุญข้าสะ งานบุญข้าวประดับดิน และงานบุญข้าวสาก (ภารดี โยโสธรศรีกุล และชิชาญา เล่ห์รักษา, 2560, น. 22-23)

ในบทความนี้ ผู้เขียนจะกล่าวถึง พรหมแดนแห่งความรู้ที่มีการทำวิจัยทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งอธิบายถึงการวิเคราะห์เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม อันได้แก่ องค์ประกอบของระบบความเชื่อ บทบาทของระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรม ฐานะของระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรม และความสำคัญของความเชื่อที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรม

2. ระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม

“ความเชื่อ” (Belief) หมายถึง “การยอมรับสิ่งต่าง ๆ ว่าเป็นจริง มีอยู่จริง และมีพลังอำนาจที่จะดลบันดาลให้เกิดผลดีหรือผลร้ายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ถึงแม้ว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงด้วยเหตุผล แต่เป็นที่ยอมรับกันในกลุ่มชนหรือสังคมนั้น” ทั้งนี้ ตลอดระยะเวลา 100 ปีที่ผ่านมา มีการนิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้หลายร้อยคำนิยาม การที่มีคำนิยามมากมายเช่นนี้ ไม่ได้หมายความว่าคำนิยามขัดแย้งกัน แต่ทว่าคำนิยามโดยส่วนมากจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน และอาจแบ่งออกมาได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ การนิยาม “วัฒนธรรม” ว่าเป็นสิ่งที่มีตัวตน (realistic) ส่วนอีกประเภทหนึ่งจะนิยามวัฒนธรรมว่าเป็นวัฒนธรรมในอุดมคติที่ไม่มีตัวตน (idealistic) คำว่า “realistic” จึงหมายถึง ความคิดที่ว่าสิ่งต่าง ๆ อาจถือเป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างอิสระและแตกต่างไปจากความรู้ความสามารถของสมองที่จะแบกรับความรู้เอาไว้ได้ ส่วนคำว่า “idealistic” คือ ความคิดที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ของมนุษย์ และความคิดสร้างมันขึ้นมา วัฒนธรรมในอุดมคติจะมาในรูปแบบของแผนวัฒนธรรมต่าง ๆ รวมทั้งกฎเกณฑ์ที่เอามาจากพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้ วัฒนธรรมจึงเป็นการจัดระเบียบของกฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ ของบรรทัดฐานที่มีอยู่ในสมองของผู้สร้างวัฒนธรรม และได้มีการถ่ายทอดไปยังลูกหลาน ทำให้การให้ความหมายวัฒนธรรมว่าเป็นวัฒนธรรมในอุดมคตินั้น เป็นการมองวัฒนธรรมว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความเป็นจริง และเป็นนามธรรม (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543, น. 44)

นอกจากนี้ ยังมีกระแสของแนวความคิดที่อธิบายว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง “วิถีการดำเนินชีวิต (The Way of Life) ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความ วิถีจราจรและขนส่ง วิถีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ วิถีการแสดงความสุขทางใจ และหลักเกณฑ์การดำเนินชีวิต โดยถือเป็นแนวทางการแสดงถึงวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคล” กล่าวคือ “วัฒนธรรม” เป็นวิถีแห่งการดำรงชีพที่มนุษย์สร้างขึ้น รวมทั้งระบบความรู้ ความคิด และความเชื่อ ก็ได้มีการบูรณาการเข้ามาผนวกร่วมกันกลายเป็นการยอมรับวิถีปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา มีการอบรมและถ่ายทอดไปสู่สมาชิกรุ่นต่อมาไล่เรียงลำดับไปเรื่อย ๆ ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปจนเรียกได้ว่าเป็นวิถีวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง ฉะนั้นแล้ว “ความเชื่อ” กับ “วัฒนธรรม” จึงกลายเป็นพัฒนาการทางสังคมที่บ่งบอกถึง “วิถีชีวิต” ซึ่งได้กลายเป็นกรอบความคิดตาม

ความศรัทธาที่ยอมรับในพยานภาพบางอย่างเหนือธรรมชาติของปัจเจกบุคคล ก่อให้เกิดพลังในการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมหรือแสดงออกถึงพฤติกรรมตามความเชื่อ หากปรากฏถึงพลังความศรัทธาที่เข้มข้นย่อมส่งผลต่อรูปแบบการจัดการพิธีกรรมให้มีความเอิกเกริกยิ่งใหญ่ต่อไปเห็นได้ชัดว่า การจัดการศรัทธาของชุมชนอย่างเป็นระบบย่อมมีความสำคัญและแสดงให้เห็นปรากฏถึงระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีการพัฒนาต่อยอดการดำเนินงานได้อย่างต่อเนื่องเป็นรูปธรรมในระยะยาว (ลัญจกร นิลกาญจน์, 2561, น. 11)

สรุปได้ว่า “ความเชื่อ” กับ “วัฒนธรรม” ส่งผลโดยตรงต่อ “วิถีชีวิต” ของปัจเจกบุคคลอย่างมีนัยสำคัญ เนื่องด้วยการอาศัยอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนย่อมต้องมีการสร้างระบบการจัดการทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ นั่นก็คือ การสร้างพื้นที่ความทรงจำร่วมทางสังคมผ่านพิธีการต่าง ๆ จนกลายเป็น “วิถีชีวิตวัฒนธรรม” ที่ถูกฝังรากลึกเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตที่มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นและถูกพัฒนาเป็นวิถีปฏิบัติทาง “พิธีกรรม” ผ่านรูปแบบความศรัทธาเชิงเอกภาพภายในชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

3. พื้นที่พรมแดนแห่งความรู้ทางด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย

แนวความคิดระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม เป็นแนวความคิดที่สำคัญและยังเป็นหนึ่งในการศึกษาถึงการดำเนินชีวิตในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์ถือเป็นกลุ่มคนที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก เนื่องจากระบบความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์มีการดำเนินวิถีชีวิตผ่านรูปแบบพิธีกรรมต่าง ๆ ทำให้กลายเป็นการสร้างพื้นที่ความทรงจำร่วมทางสังคมเชิงภราดรภาพที่ยังรากฝังลึกลงไปในแต่ละชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์เปรียบเสมือนเป็นชีวิตและจิตใจที่มีกระบวนการส่งต่อระบบความเชื่ออย่างแน่นแฟ้นนำไปสู่การยึดถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมทางสังคมในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันไปตามระบบความเชื่อความศรัทธา ทั้งนี้ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพองค์ความรู้การวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย สามารถจำแนกตามประเด็นที่ศึกษาออกมาได้ดังต่อไปนี้

3.1 ด้านความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ

ประเด็นงานวิจัยส่วนใหญ่ที่น่าสนใจจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคน จังหวัดเลย ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาผี มีผีแถน ผีเรือน ผีเจ้าบ้าน จึงมีพิธีกรรมต่าง ๆ ในการนับถือผี เพื่อรักษาวัฒนธรรมและแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษผ่านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีลักษณะเป็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางสังคมด้วยรูปแบบที่มีการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ (เพ็ญนภา อินทรตระกูล, 2535) หากจะศึกษาถึงความสัมพันธ์ของชาวไทดำกับกลุ่มชนชาติพันธุ์อื่น จะพบว่า ชาวไทดำมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่สามารถดำรงกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองได้อย่างเคร่งครัด อีกทั้งยังมีการสานสัมพันธ์ระหว่างภาษาผู้ไทยและภาษาลาวโซ่งผสมผสานกันได้อย่างลงตัว (สงคราม บัวเก่า, 2540; อรพันธ์ บวรรักษา, 2541) พิจารณาได้จากงานวิจัยของ มนัสกมล ทองสมบัติ (2536) ซึ่งได้ศึกษาคติความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมของชาวผู้ไทยในงานพะซุ เมืองค้ประกอบทางด้านวัตถุที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ด้านตัวบุคคล ด้านเวลา ด้านสถานที่ และด้านความเชื่อ ในส่วนของขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรม พบว่า มีการสูตรขวัญ การผูกข้อต่อแขน การเขียนเขย การล้างเท้าเขย การสมมา และการเลี้ยงผี ด้านคติความเชื่อ มีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ คือ การนับถือผี ทั้งนี้ พิธีกรรมความเชื่อของงานพะซุมีความสัมพันธ์ต่อวิถีชีวิตค่อนข้างมาก คือ การมีวิถีชีวิตที่สงบและสันโดษ รวมถึงข้อสนับสนุนจากงานวิจัยของ เรืองวิทย์ นิลโคตร (2546) โดยได้กล่าวถึงพิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีของชาวผู้ไทย บ้านโคกโง้ง ตำบลกุดหว้า อำเภอภูผินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยพบว่า พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผี ซึ่งเป็นพิธีกรรมเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ปรากฏว่ายังเป็นกระบวนการกล่อมเกลางานสังคมที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสของโลกาภิวัตน์อีกด้วย

นอกจากนี้ ไพฑูรย์ มีกุล (2540) และ วีระ สดสังข์ (2545) ได้ดำเนินการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาวิถีชีวิตความเชื่อของชาวไทยกวย ซึ่งชาวไทยกวยมีพิธีกรรมและความเชื่อต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างมาก สอดคล้องกับการศึกษาของ อิศราพร จันทรทอง (2538) เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ทางพิธีแก้มอ บ้านสำโรงทาบ อำเภอโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ โดยพบว่า พิธีกรรมดังกล่าวชาวไทยกวยทุกคนควรยังคงยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ทำให้ชาวไทยกวยเชื่อถือกับพิธีกรรมนี้เป็นอย่างมาก ในส่วนของความเชื่อเรื่องปู่ตานัน รุตินันท์ เวทย์ศิริยานันท์ (2545) ได้ศึกษาความเชื่อตะกวดของชาวไทยกวย บ้านตรึม ซึ่งเป็นความเชื่อที่

มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติพันธุ์นี้ โดยมีสัตว์ท้าวทศกัณฐ์เป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน เช่นเดียวกับความเชื่อผีบรรพบุรุษที่ชาว กวย บ้านตรึม ยังคงให้ความนับถือ ด้วยวิธีการเข้าทรงผ่านท้าวทศกัณฐ์ มีกวนจำเป็นผู้ติดต่อกับผี บรรพบุรุษ (ปราณี วงษ์เทศ, 2539) อย่างไรก็ตาม หากมีการศึกษาภูมิปัญญาของชาวไทยกวย จำเป็นต้องมีการศึกษาพิธีกรรมเล่นสะเองในจังหวัดศรีสะเกษ เนื่องจากชาวไทยกวยมักสร้าง ชุมชนอยู่อาศัยตามป่าตามเขา พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และความลับ จึงเล่นสะเองเพื่อขอพรจากสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ และดวงวิญญาณของบรรพบุรุษให้ปกป้องรักษาด้วยการติดต่อผ่านร่างทรงของแม่สะ เอง เพื่อรำลึกถึงคุณงามความดีของบรรพบุรุษ การเล่นสะเองของชาวไทยกวยนี้ จะมีกลองและ หม้อ ผู้ชายเป็นฝ่ายตีกลองและหม้อ ทำให้ทราบได้ว่า ภูมิปัญญาในระบบคิดที่ใช้ร่างทรงเป็นการ สื่อถึงบรรพบุรุษให้ช่วยปกป้องรักษา และส่งเสริมความเจริญรุ่งเรืองต่อชุมชน (วีระ สุดสังข์, 2542)

ชาวไทยโส้ก็เป็นหนึ่งในอีกชนชาติพันธุ์ที่มีความเชื่อด้านการทรง โดยจะมีพิธีกรรม พ้อนผีหมอ ซึ่งเป็นพิธีกรรมสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จัดทำขึ้นในเดือนสี่ของทุก ๆ ปี โดย ใช้เวลา 2 วันกับ 1 คืน เป็นการแสดงความกตัญญูและความเคารพต่อผีบรรพบุรุษ ทั้งนี้ ชาว ไทยโส้เชื่อว่าเมื่อทำพิธีกรรมแล้วจะทำให้ครอบครัวและชุมชนอยู่เย็นเป็นสุข ต่อมาได้มีการ ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการซื้อวัสดุอุปกรณ์ตามท้องตลาด นั่นคือ ดอกธูปธูปพลาสติก ในส่วนความ เชื่อด้านการทรงก็ยังคงมีอยู่เช่นเดิม (ชาติชัย ฉายมงคล, 2543)

ชาวไทยบุรีก็เป็นอีกชนชาติพันธุ์หนึ่งที่มีประเพณี ชื่อว่า “เจียะสลา” ปรากฏ ณ บ้านพันแดง ตำบลพันแดง อำเภอคงหลวง จังหวัดมุกดาหาร โดยจะมีพิธีกรรมของการสูตรขวัญ การผูกแขนการสอนเขยและสะใภ้ การสมมา รวมถึงการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ (ศุภลักษณ์ นิลทะ ราช, 2537) ใกล้เคียงกับงานวิจัยของ ยุพา อุทามนตรี (2539) ซึ่งได้ศึกษาประเพณีและคติ ความเชื่อของชาวไทยบุรุษบ้านเวินบึก ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี โดย ได้อธิบายว่า ชาวบุรีมีความเชื่อในพิธีเลี้ยงบ้าน พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดต้องมีการกันผี การ บูชาผีบรรพบุรุษ และพิธีการตาย ซึ่งชาวบุรีทุกคนให้ความเคารพต่อความเชื่อดังกล่าวเป็นอย่างมาก

ระบบภูมิปัญญาจึงมีความสำคัญต่อประเพณีและพิธีกรรมดังเช่นกรณีเรื่องหนึ่งที่มีการศึกษาวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวมอญ บ้านพระเพลิง ตำบลนกกอก อำเภอปักธงชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีลักษณะเป็นแนวฮิลีสองของชาวอีสาน ตั้งแต่การเกิด การบวช การแต่งงาน และการตาย (ประนอม เทียนทอง, 2536) ทั้งนี้ จากการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้ตระกูลภาษามอญ-เขมร ได้ข้อคิดว่า ระบบภูมิปัญญากับวิถีชีวิต เป็นพลังที่แสดงให้เห็นถึงการนำความเชื่อมาติดต่อสัมพันธ์ในด้านพิธีกรรมประเพณีอย่างต่อเนื่องและไม่ขาดสายจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เช่น การเล่นผีหมอของชาวไทยโส้ การเข้าร่างทรงตามความเชื่อในแต่ละท้องถิ่น จนกลายเป็นประเพณีที่มีการได้พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับพลังความคิดและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีลักษณะความสัมพันธ์สอดคล้องกับความอยู่รอดของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย (ไพฑูรย์ มีกุล, 2545)

อนึ่ง ยังมีการศึกษาเรื่องความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความหลากหลายกลุ่มเชิงบูรณาการ อาทิ งานวิจัยของ จิราภรณ์ วีระชัย (2543) ได้ศึกษาสถานภาพและบทบาทของเจ้าของโต ซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในอำเภอบ้านบ่อ จังหวัดหนองคาย เช่นเดียวกันกับคองสิบสี่ในวิถีชีวิตของไทยพวน ตำบลบ้านฝือ อำเภอบ้านฝือ จังหวัดอุดรธานี ซึ่งชาวไทยพวนได้อบรมสั่งสอนลูกหลานให้มีความเชื่อและปฏิบัติตามฮัตคองของชุมชน โดยเป็นข้อปฏิบัติและแนวทางที่ผู้อาวุโสนำมาใช้ปฏิบัติร่วมกับศาสนา เพื่อให้เกิดความสามัคคีภายในชุมชน (มยุรี ปาละอินทร์, 2543) ตลอดจนงานวิจัยของ มี หมั่นดี (2542) ได้กล่าวถึง ความเชื่อเกี่ยวกับงานบุญที่ฝังลึกอยู่ในวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชาวไทยเขมรสุรินทร์ คือ “วันแซนโดนตา” หรือตรงกับวันสารท บุญข้าวสาก บุญสลากวัด บุญเดือนสิบหรือบุญชิงเปรต ถือเป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ เช่นเดียวกับงานวิจัยของ จิระพงษ์ มะเสนา (2541) ได้ศึกษาเส้นทางแห่งเผ่าพันธุ์โองมู ซึ่งเป็นความเชื่อของชนชาติพันธุ์ไทยแสก บ้านอาจสามารถ อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เกี่ยวข้องกับประเพณีตรุษแสกหรือภาษาแสก เรียกว่า “ก๊ีบแตก” ซึ่งเป็นประเพณีที่จัดขึ้น เพื่อบวงสรวงโองมูอันเป็นที่เคารพนับถือของชาวแสกมานับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทยแสกที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเชื่อในการดำรงชีวิตในปัจจุบัน

3.2 ด้านความเชื่อเกี่ยวกับงานศพ

พิธีกรรมความเชื่องานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม (ปรางทอง ดิวังษ์, 2544) และชาวกะเลิง อำเภอดงคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งได้มีการปฏิบัติและความเชื่อในพิธีการตายอย่างเคร่งครัด (สุวิทย์ ชีรสาศวัต และณรงค์ อุบุญญ, 2540) รวมถึงงานวิจัยของ นาริรัตน์ ปรีสุทธิวุฒิพร (2546) ได้วิเคราะห์ความเชื่อของชาวจีนในประเทศไทย โดยระบุว่า “ชาวแต้จิ๋ว” ซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่สุด พบว่า คติความเชื่อเรื่องความตายมาจากลัทธิขงจื๊อนั้นได้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบิดาและมารดา ทั้งในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่หรือเสียชีวิตไปแล้ว สำหรับเมื่อตายแล้วก็จะจัดพิธีศพ การเซ่นไหว้ดวงวิญญาณ การไว้ทุกข์ 3 ปี (ปัจจุบันเหลือเพียง 100 วัน) ตลอดจนความเชื่อในการทำฮวงซุ้ย (นาริรัตน์ ปรีสุทธิวุฒิพร, 2541)

3.3 ด้านความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้าน

สมชาย นิลอาธิ (2542) ได้ศึกษาธรรมเนียมเสาเดียวของผู้ไทยจากความเชื่อผีหลักบ้านหลักเมืองจนถึงธรรมเนียมในความเชื่อทางพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์ โดยมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวผู้ไทยเป็นอย่างมาก อาจจะเห็นได้ว่าความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ งานศพ และหลักบ้าน เป็นผลงานวิจัยทางวัฒนธรรม ซึ่งนักวิจัยวัฒนธรรมได้นั้นเรื่องทางความคิดความเชื่อของกลุ่มชนโดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นจำนวนมาก ดังนั้น ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ จึงมีปรากฏอยู่เกือบทุกชนชาติพันธุ์และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตความเป็นมาของผู้คน ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะทางพิธีกรรมและประเพณีที่หลากหลาย แต่สิ่งที่เหมือนกันก็คือการแสดงความเคารพความกตัญญูต่อบรรพบุรุษนั่นเอง ตลอดจนการมีประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ การจัดการงานศพด้วยความเคารพต่อบุคคลที่ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งยังมีความเชื่อเรื่องผีหลักบ้านเพื่อสร้างที่พึ่งทางใจให้แก่ชาวบ้านที่พักอาศัยอยู่ภายในชุมชนนำไปสู่ความสุขและความเจริญตามคติความเชื่อ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันในแต่ละกลุ่มชนชาติพันธุ์

สรุปได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและวิถีชีวิตวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย พบว่า นักวิจัยต่างให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงการแสดงพฤติกรรมทางสังคมในแต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันไปตามระบบความเชื่อความศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเกี่ยวกับงานศพ และความเชื่อเกี่ยวกับหลักบ้าน

ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการศึกษาเชิงสังคมวิทยาชนบทที่ยังคงมีความเข้มข้นมากกว่าการศึกษาสังคมวิทยาเมือง กล่าวคือ พรหมแดนแห่งความรู้ของการวิจัยวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงให้ความสำคัญกับการวิจัยเชิงพื้นที่ด้วยการเข้าไปศึกษาถึงความทรงจำร่วมทางสังคมในชนบท เนื่องด้วยระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องยาวนานเป็นรูปธรรม โดยเป็นการแสดงออกผ่านพิธีกรรมจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ล้ำค่าของบรรพบุรุษและยังเป็นหนึ่งในเครื่องมือเชิงนามธรรมที่ใช้ในการจัดระเบียบทางสังคมที่ก่อให้เกิดความสงบสุขภายในชุมชนมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีความแตกต่างกันในสังคมพหุลักษณะ

4. บทวิเคราะห์เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม

การพัฒนาองค์ความรู้ด้านระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมของกลุ่มชนชาติพันธุ์แต่ละชุมชนที่มีความแตกต่างกันในบริบทสังคมพหุลักษณะ โดยสิ่งสำคัญที่ส่งผลต่อการพัฒนาองค์ความรู้จำแนกออกมาได้ ดังต่อไปนี้

4.1 องค์ประกอบของระบบความเชื่อ

บทบาทของระบบความเชื่อมีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตชุมชน สืบเนื่องจากการพัฒนาระบบความเชื่ออย่างสม่ำเสมอและมีความต่อเนื่องยาวนานอย่างเป็นรูปธรรมนั้นจะต้องมีการสร้างความสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมแสดงออกผ่านกิจกรรมหลายประการ คือ

4.1.1 พิธีกรรมและการเชื่อมโยงของความเชื่อ พิธีกรรมที่มีขึ้นมาภายในแต่ละชุมชนจะต้องมีลักษณะเป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายแตกต่างกันออกไป เช่น (1) พิธีแก้บน เป็นสิ่งที่แสดงถึงความเคารพศรัทธาต่อความเชื่อที่ได้ “ขอ” หรือ “บน” หรือ “บวงสรวง” เพื่อขอพรในเรื่องที่ตนปรารถนา ซึ่งนำไปสู่ความสำเร็จ หรือบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ได้ “บน” ไว้ (2) พิธีเลี้ยง เป็นพิธีกรรมที่บูชาตอบแทนบุญคุณต่อความเชื่อที่ได้ปฏิบัติสืบมา ซึ่งทำให้วิถีชีวิตมีความสุขความเจริญตลอดมา (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558)

4.1.2 ศรัทธาต่อความเชื่อ ความศรัทธาต่อความเชื่อของชุมชนชาติพันธุ์เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตำนานเรื่องเล่าสืบทอดกันมาจนเกิดเป็นแรงหนุนเสริมต่อความเชื่อให้มีความเลื่อมใสในความเชื่อนั้น ๆ มากยิ่งขึ้น มีผลงานวิจัยหลายเรื่องที่ได้มุ่งเน้นกล่าวถึงตำนานความเชื่อเพื่อให้เกิดเป็นความเชื่อความศรัทธาอย่างยึดมั่น เช่น งานพิธีไหว้ศาลเจ้าปู่ของชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร มีการนำไก่

และเหล้าไปขอเช่นไรหัวผีบรรพบุรุษเป็นจำนวนมาก สืบเนื่องจากผีบรรพบุรุษได้ช่วยเหลือให้ชุมชนมีการพัฒนาวิถีวัฒนธรรมของตนที่ดียิ่งขึ้น (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2543)

4.1.3 ผู้ประกอบพิธีกรรมและผู้ปฏิบัติตามความเชื่อ ความเชื่อของชุมชนใดก็ตามจะต้องมีแบบแผนพฤติกรรม โดยมีผู้ประกอบพิธีกรรมในชุมชนหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า “จ้ำ” “ชะจ้ำ” หรือ “กวนจ้ำ” ซึ่งสามารถสื่อสารติดต่อกับผีบรรพบุรุษได้ ทั้งนี้ ผู้ปฏิบัติตามความเชื่อที่มีส่วนร่วมในการประกอบกิจกรรมจะประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา ทำให้ชาวชุมชนมีความเคารพและศรัทธาต่อผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด ดังที่ได้กล่าวแล้วข้างต้นแสดงให้เห็นว่าระบบความเชื่อมีส่วนทำให้ชาวชุมชนมีความรักสามัคคีและอยู่เย็นเป็นสุข

4.1.4 สถานที่ของความเชื่อและวัตถุที่สัมพันธ์กับความเชื่อ ระบบความเชื่อที่มีความสำคัญจะต้องได้รับความนิยมนและการแสดงถึงความเคารพที่มีต่อสถานที่ ซึ่งต้องมีความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น ศาลปู่ตา ศาลหลักเมือง ศาลเจ้าพ่อมเหศักดิ์ และศาลแสดกนา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีวัตถุที่แสดงเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งประดิษฐานไว้ภายในศาล บางแห่งปรากฏเป็นรูปเคารพที่มีความสัมพันธ์กับตำนานความเชื่อในเรื่องราวของท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น รูปพระพิฆเนศ และรูปปั้นบรรพบุรุษที่พบได้ทั่วไปในศาลหลักบ้านของบางชุมชน (Wetsiriyanan, Chamruspanth, & Srisontisuk, 2016)

4.2 บทบาทของระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรม

การสถาปนาระบบความเชื่อด้วยการใช้องค์ประกอบต่าง ๆ ข้างต้น จะก่อให้เกิดพื้นที่ความทรงจำร่วมทางสังคมเชิงรูปธรรมที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติตามวิถีชีวิตวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตระดับต่าง ๆ ภายในสังคม ดังนี้

4.2.1 คุณภาพชีวิตระดับปัจเจกบุคคล ระบบความเชื่อมีความสำคัญในการสร้างพลังด้านจิตใจของปัจเจกบุคคล กล่าวคือ หากบุคคลยังมีปัญหาความไม่แน่ใจในสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต บุคคลนั้นจะเสาะแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจด้วยการบนกับความเชื่อที่ตนนับถือ เช่น การขอให้ผีบรรพบุรุษเป็นกำลังใจหรือช่วยเหลือ หากประสบความสำเร็จก็จะตอบแทนด้วยการทำบุญเลี้ยงผีประจำปี ดังกรณีบ้านผู้ไทยโนนหอม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2543) หรือการอ่อนนวย ขอพร หรือบนต่อความเชื่อกับพระพิฆเนศในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความ

มั่งคั่งด้านการดำเนินกิจการทางธุรกิจ (Wetsiriyanan, Chamruspanth, & Srisontisuk, 2016)

4.2.2 คุณภาพชีวิตระดับครอบครัว เมื่อกล่าวถึงระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตระดับครอบครัว พบว่า ภายในครอบครัวมีความเชื่อความศรัทธาต่อผีบรรพบุรุษ กล่าวคือ ปัญหาภายในครอบครัว เช่น การทะเลาะวิวาทระหว่างสามีและภรรยาก็ต้องใช้วิธีเหยา เพื่อบอกกล่าวผีพ่อแม่ให้มาไกล่เกลี่ยปัญหาที่เกิดขึ้น โดยแม่หมอในพิธีเหยาจะเป็นผู้ติดต่อวิญญาณของพ่อแม่ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2543)

4.2.3 คุณภาพชีวิตระดับชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนสามารถจัดการปัญหาได้เป็นอย่างดี ทำให้วิถีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น และเกิดความสงบสุขภายในชุมชน เช่น กรณีการบุกรุกพื้นที่ของศาลปู่ตา จ้าบ้านจะสื่อสารกับผีปู่ตา ทำให้ผู้ขัดแย้งยินยอมตกลงเพื่อขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยดี (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2558)

4.3 มิติของระบบความเชื่อ

การพัฒน่องค์ความรู้จะต้องพิจารณาถึงมิติต่าง ๆ ทางสังคมในด้านระบบความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนในท้องถิ่น โดยแบ่งออกมาได้ ดังนี้

4.3.1 ในฐานะเป็นทุนทางวัฒนธรรม ระบบความเชื่อย่อมสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนในฐานะทุนทางวัฒนธรรม เนื่องด้วยชุมชนมีวิถีปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ถือเป็นกระบวนการสะสมทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละแห่งจนกลายเป็นความเชื่อความศรัทธา เช่น ความเชื่อผีบรรพบุรุษ ความเชื่อหลักบ้าน และความเชื่อเรื่องความตาย เป็นต้น ซึ่งระบบความเชื่อดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่ชาวชุมชนเชื่อถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูตอบแทนแก่ผู้ล่วงลับไปแล้วหรือผู้ที่ทำคุณความดีแก่ชุมชน นอกจากนี้ ระบบความเชื่อยังได้ถูกนำไปใช้ในวิถีวัฒนธรรมอยู่เสมอ (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ, 2543)

4.3.2 ในฐานะเป็นเครื่องมือในการควบคุมทางสังคม ระบบความเชื่อยังสามารถกล่าวได้อีกว่าเป็นหนึ่งในเครื่องมือในการควบคุมทางสังคมได้เป็นอย่างดี ดังจะเห็นได้จากงานประเพณีต่าง ๆ ซึ่งมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อ ทำให้การดำรงชีวิตเป็นไปอย่างมีความสุขและก่อให้เกิดความเจริญ การทำบุญเลี้ยงผีบ้าน ผีเรือน และผีแสนนา ก็เป็นเครื่องมือที่กล่าวได้ว่าเสมือนหนึ่งระบบความเชื่อที่สามารถใช้ในการควบคุมพฤติกรรมของชุมชนได้อีกด้วย

4.3.3 ในฐานะเป็นกลไกสร้างความเข้มแข็ง พิจารณาได้จากงานวิจัยของ Somsak Srisontisuk (2016) ซึ่งได้ศึกษาบ้านหนองขาม พบว่า ชุมชนได้ใช้ระบบความเชื่อเป็นกลไกในการไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ซึ่งเป็นกลไกที่นำไปสู่การจัดการปัญหาที่ดิน ปัญหาขยะ และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

4.3.4 ในฐานะเป็นกระบวนการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ ชุมชนหลายแห่งชุมชนมีศาลบรรพบุรุษตั้งไว้ในป่าสาธารณะภายในชุมชน ทำให้ชาวชุมชนไม่กล้าเข้าไปรุกรานพื้นที่ของศาลปู่ตา จึงถือว่าเป็นกระบวนการที่สามารถรักษาป่าตามธรรมชาติไว้ได้อีกหนึ่งทางหนึ่ง โดยมีกติกาว่าห้ามตัดไม้ภายในป่าศาลปู่ตา (Somsak Srisontisuk, 2016)

4.3.5 ในฐานะเป็นพลังวัฒนธรรมในการพัฒนาท้องถิ่น ทั้งนี้ บทความของ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2558) ได้วิเคราะห์กรณีองค์ความรู้ของระบบความเชื่อ พบว่า เป็นพลังวัฒนธรรมในการพัฒนาท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน ส่งผลทำให้แต่ละชุมชนเกิดกระบวนการพัฒนาตามวิถีปฏิบัติภายใต้ระบบความเชื่อและทุนทางสังคมของแต่ละชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

4.4 ความสำคัญของระบบความเชื่อที่เป็นประโยชน์ต่อวิถีวัฒนธรรม

ระบบความเชื่อมีความสัมพันธ์กับวิถีวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก เพราะระบบความเชื่อทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตมากยิ่งขึ้น เพราะมีสิ่งที่เชื่อถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ การดำเนินการใด ๆ ย่อมประสบความสำเร็จนำไปสู่จุดหมายปลายทางตามที่ปรารถนานั้น เป็นเสมือนการตั้งเป้าหมายของชีวิต ทำให้ทุกอย่างเป็นไปได้ด้วยดี นอกจากนี้ ประโยชน์ของระบบความเชื่อยังทำให้เกิดขวัญกำลังใจและพลังผลักดันในการต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ เนื่องด้วยเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีสิ่งที่เชื่อถือคอยคุ้มครองและสามารถดำเนินการต่าง ๆ ได้อย่างเป็นประสิทธิผลและมีประสิทธิภาพสูงส่งอย่างแท้จริง ตลอดจนระบบความเชื่อยังทำให้เกิดความสงบสุขทางใจ หากได้นำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอก็ย่อมทำให้ชีวิตมีคุณภาพที่ดีมากยิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า ระบบความเชื่อมีองค์ประกอบที่สำคัญอันแสดงถึงการยึดเหนี่ยวในด้านจิตใจ ในรูปแบบของสถานที่และวัตถุ โดยชาวชุมชนมีความศรัทธาในการสร้างเป็นวัตถุมงคล เพื่อให้เกิดการบูชาอันนำไปสู่การสร้างความคิดดีสิ่งที่ดีที่มีความต่อเนื่องของระบบความเชื่อดั้งเดิมอย่างไม่เสื่อมคลาย อีกทั้งยังเป็นการต่อยอดสืบสานวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่ออันนำไปสู่การรังสรรค์พิธีกรรมต่าง ๆ ออกมาอีกเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดความ

ศรัทธาต่อความเชื่อที่เกิดขึ้นมาภายในชุมชน โดยจำเป็นต้องมีผู้นำทางจิตวิญญาณทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม รวมทั้งต้องมีผู้ศรัทธาที่ยอมรับและปฏิบัติตามความเชื่อโดยไม่มีเงื่อนไขหรือข้อสงสัยเกี่ยวกับพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพราะว่าหากปรากฏถึงผู้ไม่ศรัทธาหรือเสื่อมศรัทธาอาจนำไปสู่การต่อต้านอย่างรุนแรงจนทำให้การพัฒนาองค์ความรู้ด้านระบบความเชื่อภายในชุมชนเสื่อมสลายสูญสิ้นไปได้ อันมีสาเหตุหลักมาจากการขาดแคลนผู้ปฏิบัติตามความเชื่อโดยสนิทใจ ด้วยเหตุนี้ การกำหนดสถานที่ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ จึงเป็นการสถาปนาความเชื่อหยั่งรากฝังลึกลงไปเชื่อมโยงกับวัตถุ เพื่อให้สถานที่กลายเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนในชุมชนร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม ในส่วนบทบาทของระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิตระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน สอดคล้องกับมิติของระบบความเชื่อในฐานะทุนทางวัฒนธรรม เครื่องมือในการควบคุมทางสังคม กลไกการสร้างความเข้มแข็ง กระบวนการรักษาความสมดุลทางธรรมชาติ และพลังวัฒนธรรมในการพัฒนาท้องถิ่น ตลอดจนการให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อยังเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิถีวัฒนธรรมอย่างยั่งยืนในระยะยาวอีกด้วย

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

ระบบความเชื่อเป็นระบบที่ยังมีอยู่ในยุคปัจจุบันและก็ยังคงต้องปรากฏต่อไปในอนาคต เนื่องจากความเชื่อในสิ่งใด ๆ ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนได้อย่างชัดเจน ความแตกต่างของระบบความเชื่อของชุมชนแต่ละแห่งย่อมอิทธิพลต่อมีประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้ หากชุมชนมีพิธีกรรมเป็นจำนวนมากย่อมช่วยเสริมสร้างความเชื่อความศรัทธาต่อความเชื่อนั้นได้อย่างต่อเนื่อง แต่กระนั้น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในยุคกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลต่อระบบความเชื่อในแต่ละชุมชนไม่มากนักน้อยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ระบบความเชื่อก็ยังคงมีปรากฏอยู่พิจารณาได้จากการประกอบพิธีกรรมในพื้นที่สังคมชนบทที่มีจำนวนมากกว่าสังคมเมือง ดังนั้นพรมแดนแห่งความรู้ด้านความเชื่อในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จึงยังคงปรากฏให้พบเห็นอยู่ในพื้นที่ชนบทเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะวิถีชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี และพิธีกรรมเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นตลอดมา อีกทั้งบทบาท

ระบบความเชื่อในวิถีชีวิตวัฒนธรรมยังคงปรากฏให้เห็นในมิติต่าง ๆ กล่าวโดยสรุปได้ว่า ระบบความเชื่อถือเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการดำรงชีวิตอย่างสม่ำเสมอและปรากฏถึงความต่อเนื่องจนกลายเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรมนั่นเอง

5.2 ข้อเสนอแนะ

บทความนี้ได้นำเสนอแนวคิดของระบบความเชื่อกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาต่อยอดในการพัฒนาองค์ความรู้ และการทำวิจัยต่อไปได้ จึงใคร่เสนอแนะในประเด็นดังต่อไปนี้

5.2.1 ระบบความเชื่อของแต่ละชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์มีความแตกต่างหลากหลายและยังมีการให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องในแต่ละชุมชนแตกต่างกันไป จึงควรมีการศึกษาระบบความเชื่อในชุมชนของภูมิภาคอื่น ๆ ย่อมช่วยให้ผู้วิจัยได้รับชุดข้อมูลใหม่ ๆ เพิ่มเติมในประเด็นพรมแดนแห่งความรู้ของการวิจัยที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันไป

5.2.2 ประเด็นการทำวิจัยของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผลลัพธ์ของความเชื่อมีบทบาทที่สำคัญต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก ซึ่งปรากฏถึงมิติทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ดังนั้น จึงควรมีประเด็นการวิจัยในภูมิภาคอื่น ๆ ตามบริบทของแต่ละภูมิภาคเพิ่มเติมด้วย

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: รามการพิมพ์.
- จิระพงษ์ มะเสนา. (2541). เส้นทางแห่งเผ่าพันธุ์โงมูความเชื่อที่เป็นอดีตและปัจจุบันของชาวไท-แสก. *คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 3(1), 39-42.
- จิราภรณ์ วีระชัย. (2543). *สถานภาพและบทบาทของเจ้าองค์โตที่มีผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเชื้อสายเวียดนามในอำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชาติชัย ฉายมงคล. (2543). *การปรับเปลี่ยนพิธีกรรมการพ่อนผีหมอชาวบ้านไล่ อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ฐิตินันท์ เวทย์ศิริยานันท์. (2545). *ความเชื่อเรื่องปู่ตาตะกวดกับวิถีชีวิตของชาวกุ้ยบ้านตรึม ตำบลตรึม อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นาริรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร. (2541). ความเชื่อเรื่องประเพณีเกี่ยวกับการตายของชาวจีนในประเทศไทย. *วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 16(2), 64-67.
- นาริรัตน์ ปริสุทธิภูมิพร. (2546). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ "คนจีนกับการขยายตัวของเมืองบริเวณลุ่มน้ำชี"*. มหาสารคาม: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ประนอม เคียนทอง. (2536). *ประเพณีและพิธีกรรมของชาวมอญบ้านพระเพลิง ตำบลนกออก อำเภอบักรังชัย จังหวัดนครราชสีมา*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ปราณี วงษ์เทศ. (2539). *ขันตะกวด: พิธีกรรมของชาวกุ้ยบ้านตรึม*. *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, 17(11), 84-91.

- ปรางทอง ดิวังษ์. (2544). รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระจันทร์ เอี่ยมชื่น. (2565). ‘ชาติพันธุ์ไทย’ คนที่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง?. สืบค้นเมื่อ 10 สิงหาคม 2567, จาก <https://www.brandthink.me/content/code-thai-07-2/>
- พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, คงสุษฎ์ แพ่งทรัพย์ และพูนศักดิ์ กมล. (2562). การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมพหุวัฒนธรรมในประเทศไทยกรณีศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 6(2), 46-59.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2540). ชนชาติกวย ผู้สืบวัฒนธรรมต่อเนื่องนับพันปี. วารสารประวัติศาสตร์, 13-32.
- ไพฑูริย์ มีกุล. (2545). การพัฒนาสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรป่าดง. กรุงเทพฯ: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เพ็ญภา อินทรตระกูล. (2535). การนับถือผีของชาวไทยตำบลนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ภารดี ยโสธรศรีกุล และชัชญา เลห์รักษา. (2560). วิถีไทย วิถีชีวิต วิถีข้าว และวิถีอีสาน: ข้าวและชีวิตของชาวนาไทยจากจังหวัดมหาสารคาม. วารสารบริหารธุรกิจและการบัญชี มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 1(3), 19-34.
- มนัสกมล ทองสมบัติ. (2536). ประเพณีพะซุของชาวบ้านหนองหญ้าไซ ตำบลหนองหญ้าไซ อำเภอวังสามหมอ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- มี หมดดี. (2542). สารทเขมร-แซนโดนตา. วารสารเมืองโบราณ, 25(3), 107-112.
- มยุรี ปาละอินทร์. (2543). คองลีบสีในวิถีชีวิตของชาวไทพวนตำบลบ้านผือ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- ยุพา อุทามนตรี. (2539). ประเพณี พิธีกรรมของชาวบ้านเวินบึก ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียมจังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เริงวิษณุ นิลโคตร. (2546). พิธีกรรมเหยาเลี้ยงผีของชาวผู้ไทย บ้านโคกโก่ง ตำบลกุดหว้า อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์. วารสารภาษาและวัฒนธรรม สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, 22(2), 49-55.
- ลัญจกร นิลกาญจน์. (2561). วัฒนธรรมความเชื่อ กับการจัดการศรัทธาของชุมชน. วารสารนาคบุตรปริทรรศน์, 10(2), 11-20.
- วีระ สุตสังข์. (2542). การเล่นสะเองของชาวกูยศรีสะเกษ. วารสารเมืองโบราณ, 26(1), 105-108.
- วีระ สุตสังข์. (2545). สารคดีชุด กวย ชนกลุ่มน้อยจากกลุ่มแม่น้ำโขงถึงกลุ่มแม่น้ำมูล. นนทบุรี: สำนักพิมพ์โป้ยเซียน.
- ศุภลักษณ์ นิลทะราช. (2537). ประเพณีเจียะส่วของชาวกะโซ่บ้านพันแดง ตำบลพันแดง อำเภอดงหลวง จังหวัดมุกดาหาร. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาไทยคดีศึกษา), บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุวิทย์ อธิศาสด และณรงค์ อุปัญญา. (2540). การเปลี่ยนแปลงวิถีครอบครัวและชุมชนอีสาน: กรณีกะเลิง จังหวัดมุกดาหาร. ขอนแก่น: ภาควิชาประวัติศาสตร์และโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุวิทย์ อธิศาสด และณรงค์ อุปัญญา. (2540). ประเพณีการตายของชาวกะเลิง อำเภอคำชะอี จังหวัดมุกดาหาร. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 15(1), 23-43.
- สมชาย นิลอาธิ. (2542). ธรรมาสันเสาเดียวของผู้ไท: จากผีหลักเมืองบ้านถึงธรรมาสันพุทธ. วารสารมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 17(2), 71-73.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2550). การประเพณีและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: ความหลากหลายทางชาติพันธุ์. วารสารภาษาและวัฒนธรรม, 26(1-2), 35-49.

- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2558). บทที่ 2: พลวัตทางวัฒนธรรมของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ หน้า 29-93. ใน *สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (บรรณาธิการ), โสวัฒนธรรมอีสาน*. กรุงเทพมหานคร: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ. (2543). ผลกระทบของการศึกษาต่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและค่านิยมของชุมชนชาติพันธุ์ผู้ไทย หมู่บ้านโนนหอม ตำบลโนนหอม จังหวัดสกลนคร. *วารสารช่อพะยอม*, 11(1), 51-56.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สุกัญญา เอ็มอัมธรรม, ยุทธศาสตร์ ห่อแก้ว, จุฑาทิพย์ แร่เพชร, พระพรหมวิหาร แดนดงยิ่ง และพระนพรัตน์ สิมี่. (2567). การบริการสาธารณะแนวใหม่ของเทศบาลตำบลเขาแก้วที่มีต่องานประเพณี “ตุ้มโฮมพี่น้องไทดำ” บ้านนาป่าหนาด ตำบลเขาแก้ว อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย. *วารสารราชภัฏสุราษฎร์ธานี*, 11(1), 189-218.
- สงคราม บัวคำ. (2540). ขนเผ่าไทดำ. *วารสารดอกฝ้าย*, 7, 100-103.
- อิศราพร จันทรทอง. (2538). บทบาทหน้าที่ของพิธีแก้ลมอของชาวกูย บ้านสำโรงทาบ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์. *วารสารบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 10(4), 1-4.
- อรพันธ์ บวรรักษา. (2541). ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาผู้ไทกับภาษาลาวโซ่ง: การวิเคราะห์เสียงปฏิกาค. *จุลสารไทยคดีศึกษา*, 15(1), 60-70.

ภาษาอังกฤษ

- Srisontisuk, S. (2016). Social Capital of Ban Nong Kham's Civil Community for Managing Community Problems, Kham Kaen Subdistrict, Manchakhiree Districty, Khon Kaen Province. Pp 153-174. In Suzuki, N. and Srisontisuk, S. (ed). *Civil Society Movement and Development in Thailand and Lao PDR*. Khon Kaen: Khon Kaen University Printing House.
- Wetsiriyanan, T., Chamruspanth, V., & Srisontisuk, S. (2016). Brahmin, Monk, Astrologer, Medium: The Transition of Master of Ritual of Lord Ganesha in Isan. *Asian Culture and History*, 8(1).